

Štefan Šlachta

EMIL BELLUŠ – OSOBNOSŤ SLOVENSKEJ KULTÚRY

Uvítal som túto možnosť hovoriť o Emilovi Bellušovi ako o osobnosti slovenskej kultúry. Nie je to len téma zaujímavá, ale najmä potrebná – pretože v 2. polovici tohto storočia slovenská spoločnosť odsúvala architektúru stále viac a viac na okraj kultúry. Táto situácia sa, žiaľ, málo zmenila aj v priebehu posledných desiatich rokov. Architektúra a architekti sú stále nedocenenými súčasťami našej kultúry. Nakoniec o tom svedčí aj pozornosť, ktorú venujú napríklad kultúrne rubriky denníkov a časopisov tomuto významnému výročiu – storočnici Emila Belluša. Paneláky a Ministerstvo výstavby a techniky SR zaradili architektúru v očiach verejnosti späť do sféry nekultúry a dnes sa odtiaľ iba ťažko hľadá cesta späť.

Bellušov život, dielo, jeho konanie a vystupovanie je však inšpiráciou, príkladom pre dnešné generácie, pre to, ako architektúru opäť pozdvihnúť na piedestál kultúry, ako opäť dosiahnuť, aby sa architekti stali zas osobnosťami slovenskej kultúry.

Architektúra môže byť súčasťou kultúry, pokiaľ ju nebudú vytvárať kultúmi architekti a naopak. Fínsko a fínska architektúra je toho najlepším svedectvom. Ale to, že fínska architektúra stála a stojí na špici fínskej kultúry bolo preto, že ju tvorili architekti ako Blomstedt, Sirénovci, Ruusuvoori, Aalto, Peťäja, Pietilä, Mikkola, Pallasmaa. dnes Leiviskä Siitonen, Markku Kommonen - osobnosti, ktorým bola blízka hudba i divadlo, výtvarné umenie i dizajn.

Bellušove štúdiá v Prahe na ČVUT, to bola aj aktívna práca v spolku Detvan – združení slovenských študentov, v ktorom sa stretával s maliarmi, hudobníkmi i filozofmi, kde si vytvoril priateľstvá na celý život. Treba priznať, že východiskom bolo kultúrne orientované rodinné zázemie, ktoré ho formovalo od útlej mladosti. Otec, hoci remeselník, sa čínorodo zapájal do kultúrneho života Banskej Bystrice, zaujímal sa o divadlo a výtvarné umenie a bolo len prirodzené, že i svoje deti orientoval týmto smerom. Pekne o tom píše Emilova sestra Elena, akademická maliarka, ktorá nás vlni opustila v novembri vo veku 90 rokov.

Keď Emil Belluš prišiel zo štúdií do Bratislavy, stal sa už v roku 1925 členom Spolku slovenských umelcov a zúčastňoval sa všetkých jeho výstav v Bratislave, Hodoníne i Krakove. Tu položil základy svojej neskoršej spolupráce s M. Benkom i J. Alexym, s V. Ihrským, F. Draškovičom, F. Gibalom a ďalšími. Tu sú tiež jeho korene pochopenia pre integrovanie výtvarného diela architektúry, ako to dokumentuje na Kolonádnom moste v Piešťanoch, na Družstevných domoch v Bratislave či na Národnej banke, kde chýbajúca socha vytvára pocit, že táto architektúra je nedokončená. Je škoda, že pri tejto storočnici neprišiel nikto s iniciatívou, aby sa tento pôvod-

ný Bellušov zámer konečne realizoval. Nedokázali sme však dokončiť ani len malú plastiku navrhovanú nad vstupom do pôvodnej budovy Komory inžinierov a architektov na Kapucínskej ulici – miesto výtvarného diela je tam akási smiešna reklama čohosi, čo s kultúrou, umením či architektúrou iste nemá nič spoločné. A priatelia sochári plačú, že nemajú čo robiť. Tam je pripravený už aj sokel od roku 1943.

Iste nie je náhodné, že mladý Belluš ako jedno zo svojich prvých diel realizuje pamätník – náhrobný kameň M. Jurzu aj Škapíka v Slávičom údolí – iniciátorov a vodcov vzbury 72. pešieho pluku v Boke Kotorskej, zastrelených v júni 1918.

Jeho blízky vzťah ku kultúre dokumentuje aj to, že po celý život venoval mimoriadnu pozornosť úlohám, ktoré pozdvihovali národnú kultúru. Dodnes plní dôležitú úlohu kultúrnej inštitúcie Národný dom v Banskej Bystrici. V roku 1924 vypracoval súťažný návrh na pavilón Národnej banky Slovenska v Bratislave, v roku 1925 súťažný návrh na budovu Matice slovenskej v Martine, neskôr sú to realizácie kultúrnych domov v Topolčiankach a Sládkovičove a evanjelické kostoly v Senci a Nesvadoch.

S jeho vzťahom ku kultúre bol neodlučiteľne zviazaný aj jeho vzťah k športu. V roku 1926 sa Belluš podieľa na založení veslárskeho klubu v Bratislave, ktorý nebol len športovým klubom. Bol tiež dôležitým miestom stretávania sa časti slovenskej inteligencie a miestom, kde tiež vznikli mnohé Bellušove priateľstvá. Je len samozrejmé, že projekt veslárskeho klubu, ktorý sa realizoval v roku 1930, patril k reprezentatívnym dielam slovenskej moderny. Prekvapujúce je, že práve tu chýba výtvarné dotvorenie.

Bellušovo renomé kultúrnej osobnosti pomáhala tiež dvíhať jeho rozsiahla publikačná činnosť, ktorou vstupoval do kultúrneho diania slovenskej spoločnosti. Ešte ako študent polemizoval v Horehronských novinách so zamýšľaným spôsobom prestavby Zvolenského zámku na Župný úrad. V Slovenskom denníku č. 2 z 12. marca 1924 publikoval zaujímavú úvahu „Regulácia Bratislavy“ o tom, ako stavať dobré mesto. V roku 1939 v Technickom obzore slovenskom č. 1 písal o probléme novej radnice hlavného mesta Slovenska. Pred zasadáním mierovej konferencie v Paríži v roku 1945 publikoval v Národnej obrode úvahu „O budúcnosti veľkej slovanskej Bratislavy“, v ktorej sa zamýšľal o potrebe rozšírenia mesta aj na pravom, petřalskom brehu Dunaja. V asi 80 článkoch sa vždy otvorene dotýkal kultúrnych a technických problémov, a samozrejme, problémov školstva a vedy.

Emil Belluš bol aj človekom veľmi spoločenským, ktorý sa často priamo podieľal na kultúrnom živote mesta. Patril k členom kuratória novozaloženej Školy umeleckých remesiel v roku 1928 (spolu s D. Jurkovičom a F. Wein-

wumom), bol členom redakčného kruhu Novej Bratislavy, významného, no čoskoro zaniknutého kultúrneho časopisu. Miloval atmosféru bratislavských kaviarní – Štefánky a najmä Carltonu, a potom svojho Devína, ktorý, ako sám priznával, mu pomáhal pri formovaní jeho architektonického myslenia. Tu sa stretával v diskusiách a polemikách s maliarimi, spisovateľmi, ktorí mu boli blízki. Patril medzi nich Ľ. Fulla, V. Hložník, J. Smrek, režisér J. Jamnický, historik prof. B. Varsík, dr. Ružiak, dr. Štetina, prof. Gonda a prof. Bugan, herec K. L. Zachar, J. Mudroch a M. Bazovský, D. Okáli a mnohí ďalší. Známy je príbeh, ktorého pointou je „keď nechodíte do kaviarne, nemôžete vedieť poriadne projektovať“.

Zaujímavú kapitolu v jeho kultúrnej činnosti a tvorbe tvoria jeho viaceré scénické návrhy. Súviseli zrejme s jeho vzťahom k rodine Jamnických – manželka Elena bola sestrou režiséra Jána Jamnického, ktorého manželkou bola pani Vilmá Jamnická, herečka SND, s ktorými určitý čas aj spoločne v jednom dome bývali. Z tohto obdobia – 2. polovice 30. rokov navrhol Emil Belluš scénické výpravy pre viaceré hry, ktoré jeho švagor režíroval. Cit pre proporcie, tvar a priestor dokázal z architektúry preniesť aj na scénu javiska. Nepochybne však scénická tvorba spätne ovplyvnila zas aj jeho architektúru.

Scénické návrhy Emil Belluš podpisoval pseudonymom B. Javor. K autorizovaným návrhom patria scénické výpravy hier H. Bernsteina Nádej (1935), M. Acharda Kokosový orech (1936), I. Szamianského Advokát a ruže (1937) a M. Begoviča Boží človek (1938). V ďalších hrách Ekvinoxia (1939), Neobyčajný človek a Wilhelm Tell (obe 1941), Štyria (1941), Sen noci svätajánskej (1942), Rozbitý džbán a Tanec nad plačom (1942), Zdravý nemocný (1943) zanechal Emil Belluš neautorizovanú pečať svojej ďalšej scénickej tvorby.

Divadlo patrilo k Bellušovým veľkým láskam. Rád rozprával o navštívených hrách, komentoval ich, bol to svet, ktorý obdivoval. Preto bolo pochopiteľné, že téma divadla sa často objavovala aj v jeho práci, či zadaniach študentom. Tému mobilného divadla venoval článok v Acta Scenographica v roku 1962. Ambulantné divadlo bolo témou, ktorou sa prezentovali jeho študenti na kongrese UIA v roku 1961.

Bolo samozrejmosťou, že zaujal aj stanovisko k vyhľadávacej súťaži na umiestnenie novostavby SND. Kritizoval urbanistické a dopravné riešenie, ktoré považoval za nedostatočne vyzreté pre stavbu takej dôležitosti. Jeho kritické slová sa, žiaľ, dnes po 35 rokoch potvrdili.

Emil Belluš bol asi jediným slovenským architektom, ktorý sa svojimi prácami zúčastnil všetkých štátnych výstav česko-slovenského umenia v zahraničí – vo Viedni 1934, v Bruseli 1935, na Svetovej výstave EXPO v Paríži 1937 a v New Yorku 1938, po vojne v Paríži 1947, v Číne (v Šanghaji, Pekingu a Kantone) 1955 a v Krakove 1957.

K nespome najvýznamnejším kultúrnym počínom Emila Belluša patrí jeho podiel na založení slovenského vysokého technického školstva a najmä na položení základov fakulty architektúry.

Bolo by treba ešte hovoriť o založení časopisu Slovenský technický obzor, o skriptách Kultúrne stavby z roku 1960, ktorými položil u nás základy typológie tejto architektonickej kategórie, o podiele na založení Ústavu stavebníctva architektúry SAV a časopisov Životné prostredie a Architektúra a urbanizmus a jeho práci v redakčných radách atď. atď.

Pri príležitosti 100. výročia narodenia Emila Belluša hovoríme o ňom ako o osobnosti slovenskej kultúry. Je však smutným svedectvom našej vlastnej nekultúrnosti správanie sa k jeho stavbám: stav Propelerových staníc, prestavba Devína, kasíno plné automatov v Národnom dome v Banskej Bystrici, snaha z kina Slovan urobiť v Družstevných domoch hromadnú garáž, privatizácia piešťanského mosta atď.

Ak sme v zbomíku regionálna modema v roku 1992 pripomínali, že treba vydať jeho pamäti, dnes môžeme len konštatovať, že sa tak nestalo ani teraz, dvadsať rokov po jeho smrti. Uisťujem vás, že nám majú čo povedať – najmä o kultúre osobnosti i kultúre spoločnosti.

Summary

EMIL BELLUŠ
– CELEBRITY OF SLOVAK CULTURE.

The author reminds us of Emil Belluš as celebrity with broad cultural and creative

background, who integrated in his creation nearly all the artistic branches. His friendship and cooperation with painters, writers, journalists, researchers and sportsmen enriched his life which had been fully reflected in his designs. Emil Belluš as architect with rich practice was involved in the issues of architectural education as well as in the scientific life, where he had published his attitudes towards pressing social, cultural, architectural and urban topics. He was also involved in the architectural competition and, exhibitions. The message of Emil Belluš for today is his art to comprehend architecture as living part of cultural and social scene.